

Пристапот до образование на деца бегалци и мигранти како клучен процес за нивна интеграција

Автори:
Јасна Оровчанец Арангеловиќ
Вера Мартиноска

Македонско здружение на млади правници

Публикацијата е изработена со финансиска и техничка поддршка од UNICEF

Содржина

Воведни напомени	2
1.Предмет на истражување	3
2. Причина за спроведување на истражувањето	4
3. Прашање на истражувањето	4
4. Истражувачки цели	4
5. Методологија на истражувањето	5
6. Дефиниции	6
7. Ограничување при истражувањето	6
Пристап до образование	7
1.Предучилишно образование	7
2.Основно и средно образование	7
2.1 Важечки прописи во Република Македонија	7
2.1.1. Нострификација	9
2.2 Останати закони и меѓународни договори	10
2.3. Стратегија за интеграција на бегалци и странци во Република Македонија	12
2.4 Пристап до образование во прифатно- транзитните центри во Република Македонија	14
Формално утврдување на степен на образование	16
Достапни образовни програми	17
Компаративни практики	18
Словенија	18
Холандија	21
Норвешка	25
Заклучоци	27
Препораки	28
Препорака 1	28
Препорака 2	28
Препорака 3	29
Препорака 4	29
Препорака 5	29
Препорака 6	29
Библиографија	30

Воведни напомени

Република Македонија од своето осамостојување до денес се соочи со три поголеми бегалски кризи. Првата е босанската бегалска криза, кога 40 000 лица побараа засолниште во Македонија од војната во поранешна Југославија. Втората е косовската криза во 1999 година, кога на 360 000 лица им беше обезбедена меѓународна заштита. Бегалскиот контекст во Република Македонија значително се промени со случувањата од Арапската пролет и војната во Сирија. Ако дотогаш во Македонија доаѓаа бегалци од регионот и само мал број од Блискиот Исток и Африка, од 2010 година постепено бројот на бегалци од Северна Африка и Блискиот Исток се зголемуваше, за својот врв да го достигне во 2015 година кога дневно низ Република Македонија транзитираа околу 2000 лица. Во еден ден во 2015 година во Македонија влегоа околу 8000 лица од кои најголем дел бегалци од Сирија, но и од Ирак и Авганистан.

Тогаш беа отворени прифатно-транзитните центри „Винојуг“ и „Табановце“, но исто така беа отворени и многу нови прашања, како на пример: потребата од измени на Законот за азил и привремена заштита, потребата од преведувачи, проблемите со непридружување на малолетници, затворањето на Балканската рута и слично. Природно, се наметна и прашањето за интеграција на бегалците и странците, кое не и е непознато на Македонија и за кое има посебна проектна единица во рамките на Министерството за труд и социјална политика, Центарот за интеграција на бегалци и странци, како и посебен документ - Стратегија за интеграција на бегалци и странци

2008-2015. Системот на интеграција на бегалци во РМ до скоро се однесуваше главно на лицата на кои им беше признаено правото на азил поради Косовската криза и ги земаше предвид нивната култура, јазик, проблеми и потреби. Денес, во РМ се размислува како да се овозможи успешна интеграција не само на бегалците од соседството, односно регионот, туку и на оние бегалци кои доаѓаат од сосема други географски подрачја, а со тоа носат и поголеми културолошки, лингвистички, традиционални, религиски и други разлики.

Тоа е еден комплексен процес кој подразбира различни аспекти, но фокусот на овој документ е на еден аспект од тој процес и на една специфична категорија на лица - образование на деца бегалци, баратели на азил, деца со статус на признаен бегалец, деца под супсидијарна заштита, деца под привремена заштита, странци и деца без државјанство.

Поради тоа, целта на оваа анализа е да даде јасна слика на постоечката законска рамка во Република Македонија на дадената тема, понатаму, да даде компаративен осврт на искуствата од неколку други земји, како и да се извлечат соодветни заклучоци и конкретни препораки за измени и дополнувања на соодветните закони и подзаконски акти, кои би имале за цел да гарантираат целосен и непречен пристап на овие деца до образование.

1. Предмет на истражување

Во 2015 година се случи огромен пораст на мигранти, вклучително бегалци, кои пристигнуваа во Република Грција и транзитираа низ Балканската рута на север кон државите кои им беа посакувана дестинација. Според Високиот комесаријат за бегалци на Обединетите нации – УНХЦР, во 2015 година, повеќе од еден милион бегалци и мигранти го преминале Медитеранот.¹ Македонија во овој период беше земја на транзит и никој од мигрантите и бегалците не сакаше подолго да се задржи, односно да се интегрира во македонскиот систем. Причините за тоа може да се од секаква природа, но пред сè поради:

семејни врски во трети западноевропски земји;
недоволно познавање на културата и општеството во Македонија;
недостаток од прецизни решенија;
стратегии за постапување на лицата кои би сакале да се интегрираат и слично.

Република Македонија ја прифати својата улога на земја на транзит, но можноста за нов бран бегалци го отвори прашањето што би се случило со оние кои би останале во државата и би сакале да се интегрираат во македонското општество? Иако Република Македонија има постапка за пристап на бегалците кон програмите за интеграција, сепак во пракса се наидува на повеќе технички и суштествени предизвици особено за образованието на деца бегалци, баратели на азил, деца со статус на признаен бегалец, деца под супсидијарна заштита, деца под привремена заштита, странци и деца без државјанство.

Постоењето на разновидно општество е сè поголема реалност, а соодветниот пристап до образование за сите го олеснува прифаќањето на разликите и ги премостува бариерите кон спознавање нови култури и навики. Образованието е јавно добро и човеково право и пристапот до инклузивно, правично и квалитетно образование треба да биде обезбеден за сите ученици од било која возраст.² Резолуцијата на Советот за човекови права

при Обединетите нации од 2016 година³ ги повикува сите земји да ги прошират можностите за образование и тие да бидат достапни до сите без дискриминација. Вклучувањето на правото на образование за раселени лица во националните закони и политики е првиот значаен чекор.⁴ Истото е истакнато и во новата предлог стратегија за интеграција на бегалци и мигранти 2017 – 2027 година, каде се вели дека правото на образование игра клучна улога во процесот на интеграција на оваа целна група.⁵

Правото на образование се гарантира со член 44 од Уставот на Република Македонија и треба да е достапно секому под еднакви услови. Согласно Законот за основно образование секое дете има право на образование, а согласно Законот за средното образование, странските државјани и лицата без државјанство можат да се стекнат со образование согласно условите предвидени со овој закон. Според Законот за азил и привремена заштита барателите на азил и лицата под привремена заштита имаат право на образование и можност за вклучување во образовниот систем во Македонија. Во Законот за странците исто така е определено дека секој кој има дозвола за престој во Република Македонија ги поседува истите права како и државјаните на Република Македонија, вклучително и правото на образование.

¹ http://myla.org.mk/wp-content/uploads/2016/09/Closed_Borders_MAK_low.pdf стр.4

² <http://illplatform.eu/ill/wp-content/uploads/2015/10/LLL-Platform-Policy-Paper-Refugees-and-migrants-and-inclusive-education-Sept-2016.pdf> стр.4

³ http://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/HRC/32/L.33

⁴ <https://documents-dds.ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/G16/135/58/PDF/G1613558.pdf?OpenElement> стр.3

⁵ <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002448/244847E.pdf> стр.11

⁶ <http://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/strategijii/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D1%98%D0%B0%20D0%B7%D0%B0%20%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B0%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%B1%D0%B5%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%86%D0%B8%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D1%80%202017.pdf>

2. Причина за спроведување на истражувањето

Целта на ова истражување е изнаоѓање соодветни законски, односно подзаконски решенија кои ќе го направат достапно образованието за целната група. Од истражувањето треба да произлезат препораки и решенија за тоа како да се обезбеди целосен пристап до јавното образование на сите нивоа. Преку анализа на постоечката законска регулатива во државата, собирање и селектирање на потребните информации и податоци ќе се формираат заклучоци и препораки чија цел е подобрување на правната рамка која го уредува прашањето на образование на децата бегалци и мигранти во Република Македонија.

3. Прашање на истражувањето

Кои законски решенија, подзаконски решенија и политики би придонеле за подобрување на законодавството и би го олесниле пристапот до образование за децата бегалци и мигранти во Република Македонија, и како е ова прашање решено во Република Словенија, Кралството Холандија и Кралството Норвешка?

4. Истражувачки цели

Анализата има задача да ги оствари следниве истражувачки цели:

- Да направи критички осврт на релевантното македонско законодавство и да ги открие правните празнини и недоследности, односно можности за дополнување и подобрување на пристапот до образование за децата бегалци, баратели на азил, деца со статус на признаен бегалец, деца под супсидијарна заштита, деца под привремена заштита, странци и деца без државјанство;
- Да предложи квалитетни и применливи законски, односно подзаконски решенија кои ќе доведат до спроведување достапен и ефикасен образовен систем за деца бегалци, баратели на азил, деца со статус на признаен бегалец, деца под супсидијарна заштита, деца под привремена заштита, странци и деца без државјанство во Република Македонија.

5. Методологија на истражувањето

За потребите на оваа анализа беа користени примарни и секундарни извори.

Примарни извори

1. Интервјуа/консултативни состаноци со експертска група

Проектот во чии рамки се изработува анализата, организираше шест консултативни состаноци со експертска група која е одговорна за финална изработка на анализата. Експертската група се состои од тројца претставници од Министерството за образование, еден претставник од Бирото за развој на образование, тројца претставници од Министерството за труд и социјална политика, еден претставник од Канцеларијата на Народниот правобранител на Република Македонија, како и двајца претставници од Македонското здружение на млади правници. Споделените мислења и ставови помеѓу експертите на овие состаноци беа искористени како примарен извор за собирање податоци при подготовка на крајниот документ. Она што е важно е дека сите ставови и мислења на членовите на групата беа земени предвид, но истите служат само како показател за состојбите, а нивната интерпретација е внимателно направена и согледана заеднички со податоците собрани од секундарните извори и важечкото законодавство.

Секундарни извори - За потребите на анализава ќе се искористат истражувања и анализи кои веќе се направени на тема образование и/или интеграција на бегалци и мигранти од страна на граѓански организации, национални институции и меѓународни организации. Во прилог на оваа анализа се наоѓа и библиографија на овој вид извори.

Истражување секундарни извори - Оваа анализа се базира на веќе спроведени и достапни истражувања и друг вид примарни извори како правни акти и стратешки документи. Истражувањето на секундарни извори подразбира „сумирање, собирање и/или поврзување на постоечки истражувања на литературата, за разлика од примарното истражување каде што податоците се собираат од субјектите на истражување, или преку изведување експерименти.“⁶

Описно истражување - Описното истражување ја означува моменталната состојба на предметите. Преку користење на овој метод на истражување, оваа анализа го опишува феноменот на пристапот до образование за деца бегалци и мигранти, како и неговите карактеристики.⁷ Но, овој метод не навлегува во откривање на причините за постоење на феноменот или ситуацијата која се истражува. Конкретното истражување ќе ја опише институционалната поставеност и надлежностите на различни нивоа на власт, како што е пропишано со закон. Описното истражување користи различни методи, вклучувајќи компаративни и корелациони методи⁸.

Компаративен метод - По објаснување на состојбата, за истражувањето ќе се искористи компаративниот метод за пронаоѓање паралелни ситуации во други јурисдикции⁹. Компаративниот метод се заснова на споредба на претходно идентификувани и објаснети системи на образование во земјите од интерес, кои треба да послужат како добри практики. Оваа анализа ќе користи комбиниран пристап со поврзување на функционалниот и структуралниот метод за правно компаративно истражување. Функционалниот метод како начин за спроведување на компаративна анализа гледа на „актуелниот социјален проблем и начинот на кој истиот е решен во различни јурисдикции на сличен односно различен начин, со слични или различни резултати“.¹⁰ Од друга страна пак, структуралниот метод обезбедува приказ на тоа како индивидуалните норми и закони се интегрирани во поширокиот систем.

Согласно иницијалната анализа на земји кои спроведуваат разни образовни програми за деца бегалци и мигранти, ќе бидат земени предвид политиките кои се спроведуваат во Словенија, Холандија и Норвешка. Меѓутоа, при компаративна правна анализа, познавањето на јазикот е една од клучните работи, па така анализирањето на политиките на наведените земји ќе зависи од достапноста на документи на јазикот кој е разбирлив за истражувачкиот тим.

⁶ Watkins, D., Burton M. *Research Methods in Law* (Routledge 2013) стр. 13

⁷ Vibhute K., Aynalem F., *Legal Research Methods* (Justice and Legal System Research Institute 2009) стр.16.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid p. 32.

¹⁰ Hoecke, M. 'Methodology of Comparative Legal Research' (2015) *Law and Method*, стр.28

6. Дефиниции

Дете: Секое лице под 18 години.

Бегалец: Лице кое поради оправдан страв од прогон по една од набројаните специфични причини содржани во Конвенцијата за статусот на бегалците од 1951 година, се наоѓа надвор од државата чиј државјанин е и не може, или поради таков страв не сака да биде под заштита на таа држава.

Мигрант: Лице кое го менува своето место на живеење, не поради директна закана од прогон или смрт, но со цел подобрување на неговиот живот преку наоѓање на работа, или во некои случаи поради образование, фамилијарно соединување, или друга причина. Тоа би биле лицата со регулиран привремен престој и постојан престој во една држава.

Барател на право на азил е странец кој бара заштита од Република Македонија и поднел барање за признавање на право на азил, за кое не е донесена конечна одлука, во постапката за признавање право на азил.

Признаен бегалец е странец за кој по испитување на неговото барање е утврдено дека ги исполнува условите определени со Конвенцијата за статусот на бегалците од 1951 година, односно лице кое поради оправдан страв дека ќе биде прогонето заради својата раса, вера, националност, припадност на одредена социјална група или поради своето политичко уверување, е надвор од државата чиј државјанин е и не може, или поради таков страв, не сака да биде под заштита на таа држава или кое доколку е без државјанство е надвор од државата во која имало вообичаено место на престој, не може или поради таков страв не сака да се врати во неа.

Лице под супсидијарна заштита е странец, кој не се квалификува како признаен бегалец, а на кој Република Македонија ќе признае право на азил и ќе дозволи да остане во рамките на нејзината територија, бидејќи постојат цврсти причини да се верува дека доколку се врати во државата чиј државјанин е, или доколку е лице без државјанство, во својата држава на претходен вообичаен престој, ќе се соочи со вистински ризик од претрпување на сериозни повреди.

Лице под привремена заштита е лице кое е дел од масовен прилив на лица кои непосредно доаѓаат од држава во која нивните животи,

безбедност или слобода се загрозуваат со војна, граѓанска војна, окупација, внатрешен конфликт пропратен со насилство или масовно кршење на човековите права, на кои Владата може да им даде привремена заштита.

Странец е лице кое се наоѓа на територија на Република Македонија, а е државјанин на друга држава.

Лице без државјанство: Лице кое не припаѓа, односно нема воспоставено правна врска со ниту една држава.

7. Ограничување при истражувањето

Ова истражување главно се потпира на разгледување на постоечката законска рамка која се однесува на пристап до образование за деца бегалци, баратели на азил, деца со статус на признаен бегалец, деца под супсидијарна заштита, деца под привремена заштита, странци и деца без државјанство. При формулирање на препораките и изборот на компаративната пракса се зема предвид мислењето и препораките на избраната експертска група. Сепак, и покрај учеството на експертската група во финалното формулирање на ова истражување, истото не располага со целосни податоци во однос на бројот на деца бегалци, баратели на азил, деца со статус на признаен бегалец, деца под супсидијарна заштита, деца под привремена заштита, странци и деца без државјанство кои во Република Македонија имаат пристап и/или учествуваат во образовниот процес во изминатите пет до десет години. Истражувањето во себе содржи само податоци за учебната 2017/2018 година (и во некои делови податоци од половината на 2016 година, како и во 2012 и 2013 година) кои се обезбедени од Центарот за интеграција на бегалци и странци и Министерството за труд и социјална политика. Министерството за образование и наука не даде никакви дополнителни податоци за бројот на вклучени деца до моментот на финализирање на истражувањето. Поради тоа, истото не ја претставува во целост практичната примена на важечките законски норми, туку само во однос на 2017 година. Дополнително, при изработка на компаративните примери, значајно е да се нагласи дека тие се темелат на податоци кои се главно добиени од документи и останати релевантни извори на интернет на англиски јазик, достапни во моментот на изработка на истражувањето.

¹¹ The UN Convention Relating to the Status of Refugees (1951)

¹² <http://www.unhcr.org/55df0e556.html>

Пристап до образование

Согласно Уставот на Република Македонија, секој има право на образование и образованието е достапно секому под еднакви услови. Основното образование е задолжително и бесплатно¹³. Со ратификација на Конвенцијата за статусот на бегалците од 1951 година, Република Македонија се обврзува да им даде на бегалците еднаков третман како на своите граѓани во однос на пристапот до основното образование. За другите степени на образование, државата е должна да пружи најповолен можен третман, во секој случај не понеповолен од третманот на странците. Државата особено треба да внимава на пристапот до универзитетско образование на бегалците, признавањето на странски сертификати, дипломи и звања, укинувањето на трошоците и доделувањето на стипендии.

1.Предучилишно образование

Предучилишното образование не е задолжително во Република Македонија, но има исклучително значење за детскиот развој и социјализацијата. За поголемиот дел од косовските бегалци, Министерството за труд и социјална политика понуди поддршка заснована на проекти со запишување на децата во неколку градинки во општините Шуто Оризари, Тетово, Карпош и Чаир. Сепак, немаше одржливост на оваа иницијатива, бидејќи престана со затворањето на надворешно финансираните проекти.¹⁴

Согласно податоците со кои располага Центарот за интеграција на бегалци и странци, преку оваа институција, во 2012 година во предучилишно образование биле вклучени 20 деца од кои 9 машки и 11 женски, додека во 2013 година, во предучилишното образование биле вклучени 16 деца од кои 8 машки и 8 женски. Општините кои биле опфатени се: Шуто Оризари, Карпош, Гази Баба, Тетово и Чаир.

2.Основно и средно образование

2.1 Важечки прописи во Република Македонија

Во Република Македонија основното образование е задолжително и гарантирано на сите деца согласно Уставот¹⁵ и Конвенцијата за правата на детето од 1989 година. Државите членки со ратификација на конвенцијата го признаваат правото на образование на детето, го прогласуваат основното образование за задолжително и бесплатно за сите, со цел за остварување на ова право врз основа на еднакви можности. Одејќи чекор понатаму, Конвенцијата пропишува дека образованието на детето, треба да биде насочено кон развој на почитувањето на правата на човекот и основните слободи, културниот идентитет на детето, различностите, како и кон подготовка на детето за одговорен живот во слободно општество во дух на разбирање, мир, толеранција и еднаквост. Во основата на Конвенцијата лежи обврската на државите членки да ги почитуваат и обезбедуваат правата на секое дете, вклучително и правото на образование, без каква било дискриминација и без оглед на раса, боја на кожа, пол, јазик, вероисповед, политичко или друго убедување, национално, етничко или социјално потекло, имотна состојба, попреченост, раѓање или друг статус на детето или на неговиот родител односно законски старател, како и обврската да го заштитат детето од сите форми на дискриминација.

¹³ Член 44, Устав на Република Македонија („Службен весник на Република Македонија“ бр. 52/1991, 1/1992, 31/1998, 91/2001, 84/2003, 107/2005, 3/2009 и 49/2011)

¹⁴ Повеќе информации по ова прашање може да се најдат во предлог Стратегијата за интеграција на бегалци и странци на РМ 2017- 2027, стр.28, достапно на: <http://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/strategii/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D1%98%D0%B0%20%D0%B7%D0%B0%20%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B0%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%B1%D0%B5%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%86%D0%B8%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D1%80%202017.pdf> (пристапено на 20 јули 2017)

¹⁵ Член 44 од Уставот на РМ: Секој има право на образование. Образованието е достапно на секого под еднакви услови. Основното образование е задолжително и бесплатно.

Генералните принципи на пристап до образование се вклучени и во **Законот за основното образование** каде изречно стои дека секое дете има право на основно образование и се предвидува забрана на дискриминација во остварување на правата од основното воспитание и образование по повеќе основи: пол, раса, боја на кожа, национална, социјална, политичка, верска, имотна и општествена припадност.¹⁶ Законот како цели на основното образование и воспитание ги наведува воспитувањето за меѓусебна толеранција, соработката, почитувањето на различноста, основните човекови слободи и права, како и воспитување за општи културни и цивилизациски вредности кои произлегуваат од светските традиции. Општите одредби на законот поттикнуваат толеранција и вклученост на секое дете, преку активности кои придонесуваат за развој и унапредување на мултикултурализмот, меѓуетничката интеграција и толеранција, кои ги пропишува училиштето.¹⁷ Законот ги опфаќа децата со странско државјанство и децата без државјанство кои престојуваат во РМ и кои имаат право на основно образование под еднакви услови како децата државјани на РМ, меѓутоа не се наведени децата бегалци, баратели на азил, децата со статус на признаен бегалец, децата под супсидијарна или привремена заштита како посебна категорија лица со свои специфични потреби и карактеристики.¹⁸

Согласно податоците со кои располага Центарот за интеграција на бегалци и странци, преку оваа институција, во учебната 2017/2018 година во прво одделение се вклучени осум деца бегалци; во второ одделение дванаесет, во трето четири, во четврто одделение осум, во петто шест, во шесто одделение три, во седмо пет, во осмо шест и во деветто одделение седум деца бегалци.

Општини чии училишта биле вклучени се: Шуто Оризари, Општина Карпош, Општина Гази Баба, Општина Чаир, Општина Чучер Сандево, Општина Центар (ОУ „Браќа Рамиз Хамид“, ОУ „26 Јули“, ОУ „Страшо Пинџур“, ОУ „Даме Крапчев“, ОУ „Крум Тошев“, ОУ во с. Кучевиште, и ОУ „Кирил и Методиј“).

Согласно **Законот за средно образование**, тоа е задолжително за секој граѓанин, под еднакви услови и во јавните средни училишта е бесплатно. Дискриминацијата не е дозволена врз основа на пол,

раса, боја на кожата, национално и социјално потекло, политичко и верско уверување, имотна и општествената положба. Странските државјани и лица без државјанство можат да се стекнат со средно образование, на начин и под услови утврдени со закон.¹⁹ Законот не ги вклучува и децата бегалци како посебна категорија кои секако може да бидат и странски државјани и лица без државјанство, меѓутоа конкретизацијата на секој статус е значајна поради фактот што секое лице бегалец има посебен статус согласно националното законодавство и ратификуваните меѓународни договори. Во законот се предвидува училиштата да организираат активности кои придонесуваат за развој и унапредување на мултикултурализмот, меѓуетничката интеграција и толеранцијата.

Согласно податоците со кои располага Центарот за интеграција на бегалци и странци, во учебната 2017/2018 година во средно училиште се вклучени единаесет деца бегалци.

Законот за азил и привремена заштита, покрај другите права, на барателите на право на азил им гарантира и право на образование согласно прописите за основно и средно образование²⁰. Овој закон им гарантира на странските државјани и лицата без државјанство кои престојуваат во Република Македонија, право на основно образование под еднакви услови како децата со македонско државјанство. За нив, според овој закон и согласно ратификуваните меѓународни договори се организира настава по мајчин јазик. По правило, образованието се организира и остварува во основните училишта, но и во здравствени, социјални, казнено-поправни и воспитно-поправни установи.

¹⁶ Член 2, Закон за основното образование, <http://www.mon.gov.mk/index.php/2014-07-24-06-34-40/zakoni>

¹⁷ Член 38-в од Закон за основно образование, <http://www.mon.gov.mk/index.php/2014-07-24-06-34-40/zakoni>

¹⁸ Член 8 став 1 од Закон за основното образование, <http://www.mon.gov.mk/index.php/2014-07-24-06-34-40/zakoni>

¹⁹ Член 3 став 1, 2 и 3 и член 5 од Закон за средно образование, <http://www.mon.gov.mk/index.php/2014-07-24-06-34-40/zakoni>

²⁰ Член 48 од Закон за азил и привремена заштита на РМ

2.1.1. Нострификација

Законот за основно образование определува дека странски државјани и лица без државјанство имаат право да бараат нострификација или признавање на еквиваленција на свидетелството стекнато во странство, но повторно бегалците не се вклучени како посебна категорија.²¹ Понатаму, законот ја регулира постапката за нострификација и потребните документи кои се поднесуваат кон барањето за нострификација и признавање на свидетелството стекнато во странство, помеѓу кои: извод од матичната книга на родените за лица кои не се родени во Република Македонија во оригинал или копија заверена на нотар и еден примерок преведен од овластен судски преведувач, како и доказ за државјанин на друга држава во оригинал и еден примерок од доказот преведен од овластен судски преведувач. За постапување по барањето за нострификација согласно законот потребно е да се достават сите таксативно наброени документи и доколку определен документ недостасува, Комисијата во рок до 15 дена од приемот на барањето, го известува писмено лицето да ја достави документацијата која недостасува. Подзаконски акти кои се поврзани со Законот за основното образование за нострификацијата се: Правилникот за висината на надоместокот на трошоците во постапката за нострификација врз основа на направените реални трошоци, а определени се 2.000,00 денари. Со Правилникот за образец на барањето за нострификација и признавање на свидетелството и дипломата за средно образование стекнати во странство и потребната документација, детално се уредува која документација треба да биде доставена.²²

Во **Законот за средно образование** предвидено е исто законско решение како во Законот за основното образование, односно дека странски државјани и лица без државјанство имаат право да бараат нострификација или признавање на еквиваленција на свидетелство стекнато во странство и определување на потребните документи кон барањето за нострификација и признавање на свидетелството и дипломата стекнати во странство. Меѓу документите кои треба да се достават е доказот за државјанство на друга држава, ако не е

државјанин на Република Македонија, во оригинал и два примероци од доказот преведен од овластен судски преведувач, од кои еден заверен на нотар и извод од матичната книга на родените за лица кои не се родени во Република Македонија во оригинал, или копија заверена на нотар и два примероци преведени од овластен судски преведувач, еден заверен на нотар.²³ . И во овој закон се спорни одредбите кои се однесуваат на нострификацијата. Подзаконските акти кои се поврзани со нострификацијата се: Правилникот за образец на барањето за нострификација и признавање на свидетелство и диплома за средно образование стекнати во странство и потребната документација каде се наведуваат документите и Правилникот за висината на надоместокот на трошоците во постапката за нострификација врз основа на направените реални трошоци, со предвиден износ од 3.000,00 денари.²⁴

Спорно е што во одредбите од Законот за основното и средното образование лицата без државјанство имаат право да бараат нострификација на свидетелство, додека истовремено се задолжуваат помеѓу останатите документи да достават извод од матичната книга на родени и доказ за државјанство.

²¹ Член 150 став 2; Член 153, Член 154 и член 155 од Законот за основно образование, <http://www.mon.gov.mk/index.php/2014-07-24-06-34-40/zakoni>

²² <http://www.mon.gov.mk/index.php/2014-07-24-06-34-40/pravilnici>

²³ Член 43, Член 78 став 2, Член 83 Став 1, 2 и 5, Закон за средно образование, <http://www.mon.gov.mk/index.php/2014-07-24-06-34-40/zakoni>

²⁴ <http://www.mon.gov.mk/index.php/2014-07-24-06-34-40/pravilnici>

2.2 Останати закони и меѓународни договори

Законот за заштита на децата го штити најдобриот интерес на детето и обезбедување минимум стандард за секое дете под еднакви услови, исклучување на било каква форма на дискриминација, почитување на правото на детето на слобода и безбедност на личноста, на сопствено мислење и слободно изразување, здружување и образование, услови за здрав живот и остварување на други социјални права и слободи на детето. Во овој закон е потенцирана забраната за дискриминација по повеќе основи како: расата, бојата на кожата, полот, јазикот, вероисповедта, политичкото или друго убедување, националното, етничкото или социјалното потекло, културна или друга припадност, имотната состојба, онеспособеноста, раѓањето, или друг статус на детето, или на неговиот родител, или законски старател. Освен тоа, овој закон наметнува обврска на државата и институциите на системот да ги преземат сите потребни мерки за да ги обезбедат правата на детето и за спречување на сите облици на дискриминација и злоупотреба без оглед на местото каде што се извршени овие дејствија, тежината, интензитетот и нивното времетраење.

Според **Законот за Бирото за развој на образованието**, бирото е надлежно за следење стручен увид, истражување, унапредување и развој на воспитно-образовната дејност во областа на предучилишното, основното, гимназиското образование, уметничкото образование, општообразовните предмети во средното стручно образование, во специјалистичкото образование и во образованието на возрасните, образованието на децата со посебни образовни потреби, воспитно-образовната дејност на ученичките домови, како и за образованието на децата на граѓаните на Република Македонија во странство за учење на мајчиниот јазик и култура.²⁵ Во законот не се вклучени сите деца, односно странците, децата без државјанство, бегалците, барателите н азил и децата под супсидијарна заштита.

Законот за странци ги регулира правата и обврските на странците во РМ и предвидува дека странците за време на нивниот законски престој во Република Македонија ги имаат истите права и обврски како и државјаните на Република Македонија, освен, ако поинаку не е определено со закон. Согласно законот, странец е лице кое не е државјанин на Република Македонија и лице без државјанство, односно лице кое ниту една држава по сила на својот закон не го смета за свој државјанин. Странците за време на нивниот законски престој во Република Македонија ги имаат истите права и обврски како и државјаните на Република Македонија, освен ако поинаку не е определено со закон.²⁶ Законот го уредува и правото на малолетниот странец на кој за време на неговото сместување во прифатниот центар ќе му се овозможи правна, социјална, медицинска и психолошка помош, како и право на образование во образовните установи во Република Македонија.²⁷

Согласно **Законот за матичен број** изразот „странец“, има исто значење како изразот „странец“ кој е утврден со Законот за странците и изразите „лице кое има статус на признаен бегалец во Република Македонија“ и „лице кое има статус на лице под супсидијарна заштита во Република Македонија“ го имаат значењето утврдено со Законот за азил и привремена заштита.²⁸ Според Правилникот за начинот на одредување и поништување на матичен број на странец, формата и содржината на обрасците, како и начинот на водење на евиденцијата на матичниот број на странецот во случај кога на странецот му е признаено право на азил согласно посебен закон, но не му е определен матичен број, тој поднесува барање за определување на матичен број на странец до Министерството за внатрешни работи. По приемот на барањето, се определува матичен број најдоцна осум работни дена од денот на приемот.²⁹

²⁵ Член 5 од Законот за Бирото за развој на образованието, <http://www.mon.gov.mk/index.php/2014-07-24-06-34-40/zakoni>

²⁶ Член 2 и Член 4 став 1 од Законот за странците, <http://www.mvr.gov.mk/zakon/21>

²⁷ Член 112 став 4 од Законот за странците, <http://www.mvr.gov.mk/zakon/21>

²⁸ Член 2 од Законот за матичен број, <http://www.mvr.gov.mk/zakon/17>

²⁹ <http://www.mvr.gov.mk/zakon/17>

Овие прописи ги регулираат правата и обврските на лицата кои не се државјани на Република Македонија, кои се усогласени и се во непосредна врска со правото на образование, загарантирано на сите деца, без оглед на статусот кој го имаат во Република Македонија.

Во насока на правото на образование, конкретно на децата бегалци исто така постојат одредби во македонското законодавство. Почнувајќи од **Конвенцијата за статусот на бегалците од 1951 и Протоколот од 1967 година**, а во врска со јавното образование, Република Македонија се обврзува да им даде и на бегалците еднаков третман како на своите граѓани за основното образование. Во **Конвенцијата за правата на детето**, се посветува внимание на децата бегалци така што државите членки се должни да преземат соодветни мерки за детето кое бара статус на бегалец или се смета за бегалец, без разлика дали е со своите родители, или со друго лице, или пак не, да добие соодветна заштита и помош во остварување на неговите права признати во меѓународното право и во согласност со националниот закон. Со **Законот за азил и привремена заштита**³⁰ на барателите на азил покрај другите права, им се гарантира и право на образование, согласно прописите за основно и средно образование.

³⁰ Член 48 од Законот за азил и привремена заштита, <http://www.mvr.gov.mk/zakon/22>

2.3. Стратегија за интеграција на бегалци и странци во Република Македонија

Во однос на образованието, Стратегијата за интеграција 2008 -2015, предлага развивање дијалог со локалната самоуправа за да се идентификуваат, анализираат и предложат соодветни решенија и модели за образованието на бегалците. Стратегијата предвидува и разгледување на можноста за формирање претшколска установа наменета за потребите на децата бегалци и децата на домицилното население на локалната самоуправа. Стратегијата предвидува наставата во државните средни училишта да се одвива на еден од меѓународните јазици. Дополнително, наведено е дека лицата со признаен статус во државата треба да имаат можност да го изучуваат јазикот на земјата на престој, односно македонскиот јазик.

Национален акциски план

Националниот акциски план ги предвидува следните активности во делот на образованието и науката: мерки за обезбедување на книги и материјали за редовно следење на наставата, таргетирани програми за поддршка на воннаставните и скратените програми за образование, истражување за оправданоста на унапредувањето на предучилишното образование, задолжително изучување на македонскиот јазик за деца и возрасни, вклучување на целната група во Програмата за доживотно учење, промовирање на универзитетското образование, информативни кампањи за комуникација со целните групи со цел олеснување на пристапот до нивните права и обврски. Овде повторно само начелно се наведени активностите, без натамошна доработка. Трошоците за активностите е предвидено дека ќе се покријат од државниот буџет и учество на донатори.

Предлог-нацрт стратегијата за интеграција на бегалци и странци 2017-2027, дава осврт и на образованието на бегалците. Врз основа на Стратегија за образование на УНХЦР 2012-2016, оваа стратегија го става фокусот на непречено обезбедување образование за бегалците како прв услов за успешна интеграција. Овој документ, како проблеми кои го ограничуваат пристапот до образование на децата бегалци кои потекнуваат од други географски области, кои не го зборуваат јазикот, не поседуваат документи и изостанале од школување, ги забележува: непознавање на јазикот, недостиг од знаења по определени предмети, недостиг од механизми за тестирање за да се овозможи утврдување на оценките, постоење ограничен број прилагодени менторски активности.

Новата предлог-стратегија определува дека образованието и изучувањето на јазикот ќе бидат на врвот на приоритетите. Во таа насока, се очекува одговорност од Министерството за образование и наука да подготви наставни програми за изучување на македонскиот јазик како и да ја сертифицира програмата за различни нивоа на владеење на јазикот што ќе бидат признати во рамки на системот на образование и системот на стручна обука во Македонија, како и формално да издаде задолжувања за нивно спроведување и да ги сертифицира препорачаните даватели на услугите.

Новата стратегија предлага и употреба на различни методи на менторство преку користење на капацитетите на редовните училишта. Се препорачуваат и иновативни пристапи, онлајн-базирани модели на менторство, интерактивен видео материјал, како и ангажирање културни медијатори и волонтери. Дел од стратешките препораки од значење за оваа анализа се следните:

- Креирање сертифицирана наставна програма за учење на македонскиот јазик за деца и возрасни;
- Подготовка на наставни програми за интеграција, или ориентациони курсеви што вклучуваат информации за општествениот и културниот живот, историјата и политичкиот систем во Македонија;
- Вклучување на децата од дефинираната целна група во рамки на постојните институции каде што се одвива предучилишно образование;
- Да се обезбеди запишување на децата во редовните програми за основни и средни училишта;
- Изведување обуки за наставниците и професорите на сите образовни нивоа за да се влијае врз квалитетот на образованието и формирањето пријателска училишна средина;
- Идентификување на потребната поддршка во образованието и моделите за менторство за помош и на децата;
- Обезбедување можности за пристап до различните нивоа на високото образование;
- Разгледување на можностите за користење иновативни наставни методи за промовирање на квалитетно образование.

Врз основа на овие препораки, во **предлог нацртот на националниот акционен план 2017-2027**, се дефинирани посебни мерки за остварување на приоритетите во образованието на дадените целни групи. Некои од позначајните се:

- Да се подготват наставни програми за изучување на македонскиот јазик;
- Да се дефинираат степените на знаење и механизмите за тестирање за специфични потреби;
- Да се подготви методологија и програма за изучување на македонскиот јазик за деца од 35 годишна возраст во рамки на програмите за ран детски развој;
- Поддршка на општините во развојот на нови предучилишни капацитети (поволни кредити и грантови);
- Да се подготват наставни програми за подготвителни училишни програми за основно и средно образование;
- Да се подготват механизми за тестирање за да се оцени претходното ниво на знаење за запишување;
- Да се спроведат сите промени кои бараат измени на законските или административните правила и обезбедување на редовен упис во училиштата за бегалците;
- Да се идентификуваат пилот-училишта и да се спроведе проект за менторство во училиштата;
- Да се подготват механизми за признавање на дипломите заради забрзување на уписот на факултет;
- Да се подготви документ за политиката кој ќе препорача разни методи за користење на информатичките средства за подобрување на квалитетот на образованието - курсеви за далечинско учење, е-книги, е-учење, е-менторство, итн.

2.4 Пристап до образование во прифатно-транзитните центри во Република Македонија

Во септември 2016 година, од страна на Министерството за труд и социјална политика беа донесени Стандардни оперативни процедури за спроведување образовни активности за деца и младинци за 2016/2017 година. Нивна цел е да се овозможи стекнување образование и подобрување на условите во кои се спроведуваат образовните активности за децата, кои смеат и ќе бидат спроведувани од страна на организации кои имаат склучено меморандуми за соработка со МТСП. Освен што тие послужија како основ за одобрување на одредени организации да одржуваат едукативни активности на терен, истите не се од корист за да се гарантира квалитетна и континуирана едукација на децата и младите присутни во транзитните и прифатните центри во државата. Во ПТЦ „Табановце“ и ПТЦ „Винојуг“, во моментот кога балканската рута се затвори, и кога беа згрижени поголеми групи бегалци со нивните семејства, започнаа да се одржуваат едукативни работилници, за деца и возрасни.

Подготовката на соодветна програма за неформално образование за децата од 0-6 години и за оние на училишна возраст започна со затворањето на границите во март 2016 година. Имајќи предвид дека државата нема конкретна програма соодветна за образование на деца бегалци и мигранти, УНИЦЕФ во соработка со Министерството за труд и социјална политика и Министерството за образование и наука го адаптираше националниот курикулум за предучилишно образование и за следниве училишни предмети: математика, природни науки, граѓанско општество, инфроматички технологии и јазици (германски, англиски и македонски). НВО СОС Детско Село и Отворена Порта-Ла Страда потпишаа Меморандуми за разбирање со Министерството за труд и социјална политика во насока на спроведување на програмата. Идентификуваните теренски работници од наведените организации добија соодветна обука како да ја спроведуваат програмата, а им беше обезбедено и менторство од искусни наставници од локалните училишта од Куманово и Гевгелија.

Дополнително, УНИЦЕФ набави наставен и дидактички материјал и училишни ранци за децата сместени во транзитните центри и Центарот за баратели на азил во Визбегово. Наставата во транзитните центри и Прифатниот центар Визбегово се одржуваше секој ден од понеделник до петок од 09.00 – 13.00 часот. Истата беше збогатена со креативни работилници и спортски

активности. Во октомври 2016 година за првпат на децата од ПТЦ Табановце им беше дозволен организиран излез надвор од центарот кој беше искористен за посета на Зоолошката градина во Скопје, како дел од образовната програма. На крајот од 2016 година, во декември, 16(шеснаесет) деца на школска возраст од ПТЦ „Винојуг“ за првпат следеа настава заедно со своите вршници во Основното училиште „Владо Кантарџиев“ во Гевгелија.

Со депортацијата на поголемата група бегалци од ПТЦ „Табановце“ која се случи на 9ти февруари 2017 година во која беа вклучени 24 деца, едукативната програма во овој центар постепено беше прекината поради недостаток на деца. Со новонастанатите состојби, фокусот во ПТЦ „Табановце“ беше даден на работа со адолесцентите, а притоа повторно УНИЦЕФ организираше обуки со персоналот.

Во ПТЦ „Винојуг“ програмата за неформално образование и денес се спроведува со минимален број на деца. Во текот на изведувањето на образовната програма, ментори од Бирото за развој на образование и Министерството за образование на РМ доаѓа во посета (2-3 пати месечно) со цел професионалните кадри кои ја изведуваа наставата да бидат советувани согласно правилата и стандардите утврдени во образовниот систем на РМ.

Наставната програма ги опфати следните возрасни групи - ран детски развој за деца од 1 до 6 години и образовна програма за деца од 7 до 15 години. За часовите по англиски и германски јазик, беа ангажирани стручни кадри, односно наставници од локалните училишта од Скопје. Додека пак за арапски јазик беа користени ресурси на организациите кои ја спроведуваа наставата, односно вработените преведувачи, кои се раководеа по учебници што се користат во Сирија и се издадени од Министерството за образование на Сирија. Часовите по македонски јазик, природни науки и граѓанско општество ги спроведуваа педагози вработени во СОС Детско Село, додека компјутерските часови беа изведувани од лиценцираната фирма СЕМОС. Оценувањето на успехот на учениците беше спроведувано по принципот на оценување прифатен во македонскиот образовен систем.

Во периодот април 2016 - март 2017 година со програмата за неформално образование во транзитните центри опфатени беа четириесет и девет деца на школска возраст и триесет и шест на претшколска возраст.

Формално утврдување на степен на образование

Во поглед на основното и средното образование стекнато во странство, странски државјани и лица без државјанство имаат право да бараат нострификација³¹ или еквиваленција³². Овие постапки се одвиваат во Министерството за образование и наука и при одлучувањето се зема предвид системот на образование во државата во која свидетелството е стекнато, траењето на образованието, наставниот план и програми, правата што свидетелството ги дава на имателот во земјата каде што е стекнато.

Нострификацијата и еквиваленцијата се постапки кои може да се спроведуваат кога детето има свидетелство/диплома стекната во странство за одреден степен на образование. Но, во праксата, многу веројатно е дека (ќе) постојат случаи кога децата ваквите документи нема да ги имаат со себе, а ќе биде неопходно да го продолжат своето образование, од онаму каде што застанале во нивната земја на потекло. Поради тоа, неопходно е и да биде предвиден соодветен начин на кој степенот на образование на овие деца би бил формално утврден како би можеле да го продолжат своето образование, а дотогашното стекнато знаење соодветно да биде земено предвид и оценето. Постојат и други начини за утврдување на степенот на образование на детето, преку тестирање кое е соодветно на возраста и формирање на надлежно тело кое би го спровело тестирањето и процената на знаењето на детето со цел да се вклучи во образованието во државата чии програми на образование може помалку или повеќе да се разликуваат од програмите на земјата на потекло, или претходен престој на детето.

³¹ Признавање на свидетелството стекнато во странство во целина во поглед на правата што му припаѓаат на имателот на свидетелството за продолжување на образованието

³² Изедначување на свидетелството стекнато во странство со соодветното свидетелство стекнато во Република Македонија

Доступни образовни програми

Во Република Македонија, постои недостиг од наставни програми за изучување на македонскиот јазик за странци и бегалци, како за децата така и за возрасните. Покрај тоа, постои потреба од механизми за тестирање за да се овозможи утврдување на стекнатото знаење и за одредување на степенот на образование на децата бегалци, за да можат да се вклучат во нашиот образовен систем, ограничен број на прилагодени менторски активности, има недостаток од соодветна обука на наставниците и воопшто обучени кадри за да ги подготват децата бегалци да се вклучат во образовниот процес, како и механизми за промовирање на високото образование преку стипендии или заеми. Поради оваа причина, Министерството за труд и социјална политика во 2016 година започна соработка со Министерството за образование и наука и со УНИЦЕФ, со цел да започне со воведување законодавни, оперативни и програмски промени кои целосно ќе го олеснат пристапот до образование за сите лица кои се под меѓународна заштита.

Бирото за развој на образованието во соработка со УНИЦЕФ во рамки на заеднички проектни активности започна со изработка на програма за почетно изучување на македонскиот јазик и албанскиот јазик за децата бегалци, баратели на азил, деца со статус на признаен бегалец, деца под супсидијарна заштита, странци и деца без државјанство и подготвува прирачник за наставниците како поддршка за реализација на наставата.

Исто така, подготвени се тестови за утврдување на знаењето во основното образование, од трето до деветто одделение, за деца бегалци, баратели на азил, деца со статус на признаен бегалец, деца под супсидијарна заштита, странци и деца без државјанство коишто се базираат, главно, на знаења од предметите математика и природни науки (врз основа на меѓународни стандарди на постигања на учениците на определена возраст), за да може да се утврди знаењето на децата и да се овозможи полесен премин во соодветно одделение во образованиот систем во Република Македонија.

Наведените програми и тестови потребно е да се „пилотираат“ и да се утврди финална верзија, којашто, по обезбедувањето на законската рамка (измени и дополнувања во Законот за основно образование, Законот за средно образование, Законот за Бирото за развој на образованието), би била донесена од страна на министерот за образование и наука, на предлог на Бирото за развој на образованието.

Компаративни практики

Словенија

Словенечкиот устав гарантира бесплатно образование на словенечките државјани. Основното образование е задолжително и се финансира од буџетски средства, додека државата е одговорна за овозможување на своите граѓани да добијат соодветно образование. Државните универзитети и професионалните колеџи се автономни. Припадниците на етничките малцинства имаат право на образование и понатамошна настава на својот мајчин јазик. Што се однесува до образовната интеграција на деца бегалци или баратели на азил, нивните права и обврски во врска со школувањето се уредени со посебни одредби во документи за јавна политика, кои ја регулираат положбата на лицата со статус на меѓународна заштита и не се споменати во општите документи и закони во областа на образованието. Децата и малолетните лица кои добиле статус на меѓународна заштита се третираат еднакво како словенечки граѓани во однос на основното и средното образование. Оние со статус на бегалец ги имаат истите права како словенечките државјани и затоа имаат право на предучилишно образование, како и на повисоко и високо образование.

Словенечкиот образовен систем се состои од:

1. Предучилишно образование (детска градинка);
2. Основно образование (една структура на основно и ниско средно образование);
3. Средно образование;
  - а. стручно и техничко образование;
  - б. средно општо образование;
4. Високо стручно образование; и
5. Високо образование.

Предучилишното образование вклучува деца на возраст од една до шест години. Тоа е понудено од предучилишни установи и не е задолжително. Правото на предучилишно образование за децатамигранти, вклучувајќи ги и децата баратели на азил и бегалци, не е предвидено во ниту еден од релевантните документи. Сепак, иако Законот за градинките (Zakon o vrtcih, Службен весник на РС

62/2010-ЗУПЈС) не споменува "странски" или "мигранти", истиот содржи заклучок дека предучилишното образование ги следи принципите за еднаквост и ја набљудува (прифаќа) разликата меѓу децата и нивното право на избор и да се биде поинаков.

Основното училиште е бесплатно и задолжително. Децата на возраст од шест години во одредена календарска година влегуваат во прво одделение во таа година. Деветгодишното основно образование е поделено на три тригодишни циклуси. Основните училишта обезбедуваат задолжителен и проширен наставен план. Задолжителната наставна програма мора да ја обезбедат училиштата засите ученици. Се состои од задолжителни предмети, изборни предмети, почетни периоди и денови на активност (култура, наука, спорт, технологија). Изборните наставни програми за основното образование мора да бидат обезбедени од училиштата и учениците се слободни да одлучат дали ќе учествуваат или не. Во нив е вклучена образовна помош за деца со посебни потреби, поправни часови, дополнителни часови, после училишна нега и други форми на грижа за учениците, активности за одмор/посебен интерес и часови по завршувањето на наставата. Оваа наставна програма за основното образование, како и нејзиното спроведување во пракса е особено релевантна за интеграцијата на деца бегалци и баратели на азил.

Министерството за образование, наука и спорт нуди дополнителни часови за стручна помош и предавање словенечки јазик во училиштата (факултетите) на кои им се запишуваат студенти мигранти во првата и втората година. Важечкото законодавство утврдува нормативна основа за обезбедување средства од државниот буџет за изучување словенечки јазик и за изучување мајчин јазик на учениците од основното и средното образование, како дел од редовните наставни програми за основно и средно образование. како дел од редовните наставни програми за основно и средно образование.

Министерството го утврдува бројот на овие ученици кои посетуваат прва и втора година од училиште во Словенија, врз основа на апликации добиени од училиштата за финансирање часови на дополнителна стручна помош за предавање на словенечки јазик. Дополнителна стручна помош за учење словенечки јазик им била дадена на студентите имигранти во првата година од школувањето во Словенија од крајот на деведесеттите години, а од учебната 2011-2012 година, исто така, им е овозможено на мигрантските студенти во втората година. Врз основа на апликациите добиени за одобрување на часови за јазик, може да се види дека во првата година од основното образование годишно се запишуваат околу илјада деца, а во втората година од петстотини до осумстотини деца со мигрантски статус остануваат, со тенденција за пораст. Заедно со обезбедувањето средства за настава на словенечки јазик, Министерството обезбедува и поддржува настава по часови по мајчин јазик и култури на студентите имигранти. Часовитесе одржуваат веќе неколку години во различни основни училишта за студентите имигранти и тоа на албански, босански, хрватски, холандски, фински, германски, македонски, руски, српски и украински јазик.³³

Во 2008 година е додадена одредба во Правилникот за тестирање и оценување на знаењето и напредокот на учениците во основните училишта, со што се предвидува можноста за приспособување на оценката за учениците имигранти. Согласно Правилникот за тестирање и оценување на знаењето и напредокот на учениците во основните училишта, методите и роковите за оценување на знаењето, бројот на проценки и слично, на учениците кои се странски државјани, или кои се без државјанство и живеат во Словенија можат да бидат прилагодени во согласност со родителите. Знаењето на учениците имигранти, исто така, може да се оценува во однос на нивниот напредок во постигнувањето на целите или исполнувањето на стандардите на знаење дефинирани во наставните програми. Наставничкиот совет одлучува за прилагодувањата. Прилагодувањата за оценување на знаењето се направени за најмногу две училишни години. Можно е на крајот од првата година на основно училиште во Словенија, децата на мигрантите да не добиваат оценки по поединечни предмети и сепак да напредуваат во следна година. За напредокот кон следната година одлучува Советот на наставници врз основа на предлог на класниот раководител.

Децата на мигрантите чиј мајчин јазик не е словенечки и кои се запишани во првата година од основното училиште во Словенија во шестата и деветтата година на доброволна основа го полагаат националниот тест за знаење на крајот од учебната година.

Успешното завршување на основното образование им овозможува на учениците да продолжат со образованието со избирање на средно училиште. Учениците кои ги исполнуваат критериумите за задолжително образование и успешно завршуваат најмалку седум часови во деветгодишното основно училиште, може да го продолжат своето образование по програма за краткорочно стручно образование. Успехот на тоа ниво ги отвора вратите за други попродуктивни средношколски програми. Средното образование го следи задолжителното општо основно образование. Средните училишта вклучуваат стручни и технички училишта³⁴ кои ги подготвуваат учениците претежно за пазарот на трудот, а општите средни училишта (гимназија)³⁵ ги подготвуваат учениците за понатамошни студии. Програмите во средното образование се разликуваат по содржина, времетраење и цели.

³³ https://www.google.de/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=5&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKFwjG6KbSkMvXAhXLIIAKHQctAdYQFgg_MAO&url=http%3A%2F%2Fwww.rtvlo.si%2Fnews-in-english%2Fthe-integration-of-immigrant-children-into-the-slovenian-education-system%2F400843&usq=AOvVaw2_AlyB428qNAA6157Eb3gu (пристапено на 19.11.2017)

³⁴ Планирањето, програмирањето и обезбедувањето стручно образование е заедничка одговорност на социјалните партнери (работодавачите и синдикатите) и државата. Краткорочните стручни програми треба да траат една и пол година за учениците и приправниците кои го завршиле основното образование, а две и пол години за оние без завршено основно образование. Завршниот испит го одбележува нивното завршување. Сертификатот за завршен испит им овозможува на студентите да влезат на пазарот на трудот или да го продолжат своето образование во првата година во било кое друго (средно) средно стручно училиште.

³⁵ Општото средно училиште (гимназија) ги подготвува студентите за понатамошни студии. Програмите на Гимназија траат четири години и завршуваат со надворешен испит, наречен испит за матура. Учениците од Гимназија кои од различни причини не сакаат да го продолжат своето образование, имаат можност да влезат на пазарот на труд со посета на стручен курс и стекнување на квалификација во избраната професија. Целта на стручните курсеви е да обезбеди мост помеѓу општото и стручното образование и да им овозможи на дипломците од општа, класична и техничка гимназија да добијат иницијални стручни квалификации на ниво на соодветни средно стручни и технички училишта. Образовните цели се исти како и за стручното и техничко образование. Курсот води кон стручна квалификација потребна на пазарот на трудот или за понатамошни студии на повисоките стручни и професионални колеџи.

Членот 16 од Правилникот за норми и стандарди за спроведување на образовни програми и школска програма во средното образование ја утврдува обврската да им понуди часови на словенечки јазик за средношколци кои имаат потреба и сакаат помош поради недостаток или недоволно познавање на словенечкиот јазик, каде се зема предвид професионалната проценка на наставникот за нивното ниво на знаење и разбирање на јазикот. Критериумите за формирање на групите се бројот на запишани средношколци и професионалната проценка на наставникот за степенот на нивното знаење и разбирање на словенечки:

- до 6 студенти, без оглед на нивното ниво на знаење: мешана група - 35 часовен интензивен курс;
- од 7 до 12 студенти, без оглед на нивното ниво на знаење: мешана група - 70 часовен курс;
- до 16 ученика со еднакво (претходно) познавање на јазикот: хомогена група - 70 часовен курс.

Училиштата ги нудат овие часови за средношколци само за првите две години што посетуваат училиште во Словенија.

Во 2016 година 2275 деца-мигранти во основно и 1121 мигрантски деца во средните училишта ималекорист од оваа помош во тековната учебна година. Понатаму, Министерството овозможува и поддржува лекции на нивниот мајчин јазик и култура во основните и средните училишта. Оваа учебна година се изучувале девет јазици и учествувале 420 деца.³⁶

Високото стручно образование се изведува преку програми на стручните колеџи кои се значително практични и тесно поврзани со пазарот на трудот. Ваквото стручно образование трае две години, и завршува со диплома, која им овозможува на учениците да започнат со работа во определени занимања. Вака дипломираните студенти се способни да се запишат во втората година на професионално ориентирани високообразовни програми, ако високообразовната институција која обезбедува ваков вид на студии дозволува такви аранжмани. Високото образование вклучува академски универзитетски студии и професионално ориентирани студии. Во етничките и лингвистичките мешани области на Прекмурје и словенечка Истра, во двојазичните предучилишни установи, основни училишта и средно училиште присуствуваат деца од оваа област. Часовите се мешаат и наставните јазици

се словенечки и унгарски во Прекмурје, додека во Истра учениците мора да учат италијански како втор јазик во училиштата каде што јазикот на наставата е словенечки, а децата во училиштата со италијански јазик како наставен јазик мора да учат словенечки како втор јазик. Освен тоа, децата ја учат историјата и културата на двата народи.

Со цел да се обезбеди континуирано стекнување и развој на наставни материјали и други алатки за предавање и учење словенечки и развој на специјализирана настава и учење на словенечки како втор странски јазик, во кој треба да бидат вклучени сите напредни нивоа и модули по целна група, во ноември 2014 година Министерството објавило повик за апликации кофинансирани од Европскиот социјален фонд, насловен развој на наставни материјали за словенечки како втор странски јазик преку одржување часови за различни целни групи и семинари за наставници. Целта на овој повик за аплицирање била приоритетно обезбедување на потребните наставни материјали и други алатки за предавање и учење словенечки како втор странски јазик, имајќи ги предвид искуствата кои укажуваат на тоа дека материјалите може да послужат на различни целни групи (мигранти, Роми, Словенци од дијаспора) и со тоа да придонесат за развој на полето во целина.³⁷

Во Словенија, барателите на азил и бегалците можат да се запишат во различни образовни програми за економски мигранти и бегалци, како што се курсеви за изучување словенечки јазик, часови по писменост, правно советување, курсеви за компјутери, курсеви за фотографија, креативни работилници за деца и возрасни и курсеви по англиски јазик. Тие се достапни во Центарот за азил.³⁸ Повеќето од нив се обезбедени од страна на невладините организации, иако некои од нив се обезбедени и од мигрантите надвор од Центарот за азил, како на пример во НВО Пог.

³⁶ Повеќе за ова:

http://www.vlada.si/en/media_room/newsletter/slovenia_weekly/news/article/on_the_inclusion_of_migrants_into_the_educational_system_in_slovenia_58064/ (пристапено на 19.11.2017)

³⁷ Повеќе информации се достапни на:

https://www.google.de/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=5&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjG6KbSkMvXAhXLlIAKHOctAdYQFgg_MAO&url=http%3A%2F%2Fwww.rtvlo.si%2Fnews-in-english%2Fthe-integration-of-immigrant-children-into-the-slovenian-education-system%2F400843&usq=AOvVaw2_AlyB428qNAA6157Eb3qu (пристапено на 19.11.2017)

³⁸ <http://www.mnz.gov.si>

Холандија

Во Холандија, образованието е задолжително за деца на возраст од пет до осумнаесет години. Родителите се оние кои избираат основно училиште за своите деца. Потоа, образовното ниво на детето во средно училиште се определува согласно постигнувањата на детето кога тој/таа е во осмо одделение. Управните органи на училиштата и општините, пак, се одговорни за организирање на едукација за новодојдените децамигранти. Како резултат на тоа, постојат различни образовни системи за новодојдените, како што е случај и во земјите како што се Белгија, Чешка, Данска, Норвешка, Шведска и Обединетото Кралство (Eurydice, 2009). Овој тип на структура може да има предности, бидејќи доаѓањето и заминувањето на т.н новодојденци е непредвидливо идецентрализираната организација обезбедува флексибилност и можност капацитетот да се прилагоди на промените и флукуациите. Сепак, овој тип на структура може исто така да предизвика тешкотии кога се разгледува понатамошната интеграција на новодојдените децамигранти во општеството во однос на кариерата. На пример, стручноста на наставниците би можела да биде непропорционална. Дополнително, во Холандија, не постојат национални закони или насоки за тоа како да се стекнат дополнителни наставни вештини за наставниците на новодојдените студенти со различен мајчин јазик.

Кога статусот на децабегалци е поставен, постојат четири можни сценарија за деца на возраст меѓу 4 и 12 години:

- Градот да побара од училишниот одбор да основа училиште во центарот за азил. Учениците го посетуваат ова училиште додека не добијат дефинитивен одговор за нивната апликација за азил. (Според класификацијата направена од Инспекторатот: образование тип 1);
- Градот да побара од училишниот одбор да основа училиште со цел да обезбеди образование за т.н новодојден барател на азил. Во ова специфично сценарио, учениците ќе бидат
-

запишани во ова училиште веднаш штом ќе се населат во тој град (образование тип 2);

- Градот да побара од училишниот одбор да организира часови за новодојдените ученици во редовното училиште. Во оваа ситуација, редовните училишта формираат посебни одделенија за новодојдените кои зборуваат странски јазик, со цел да им помогнат да учествуваат во редовна настава во период од една година. Откако ќе ги посетуваат часовите за новодојденци со различен мајчин јазик, тие можат да се интегрираат во редовните часови на основното училиште. Во некои случаи, учениците, исто така, посетуваат редовна настава во текот на денот. Училишниот одбор честопати одлучува кои училишта треба да бидат специјализирани во врска со образованието за новодојдените, што значи дека идните студенти често треба да бараат училиште надвор од регионот во кој живеат. Инспекторатот прави разлика помеѓу училиштата со три или повеќе паралелки за странски студенти, и училишта со само една или две такви паралелки. Претходните видови на училишта припаѓаат на образование тип 2, како што е опишано погоре, а последниот вид на училишта се наведени како образование тип 3;
- Во последниот случај, новодојдениот ученик е запишан во редовно училиште веднаш. Во овој случај, ученикот не добива дополнителна посебна поддршка. Ова сценарио често се среќава во руралните региони и се нарекува образование тип 4.

Холандија има речиси 200 класови за новодојденците со различен мајчин јазик. Додека некои од овие класови се регионални, другите се центрирани околу една област, село или град. Барателите на азил, мигрантите во ЕУ и носителите на дозволи за престој имаат можност да се запишат во овие класови. Тие ќе останат таму сè додека нивните вештини за холандски јазик не се доволни за да посетуваат (редовно) училиште во нивната област. Повеќето часови за новодојдените студенти се дел од редовното училиште и се наоѓаат во истата зграда како редовното училиште, или имаат сопствена зграда. Дотолку повеќе, секој центар за азил работи заедно со едно училиште. Во некои случаи, училиштата се наоѓаат во центарот за баратели на азил, како што е случај во градовите Леерсум, Катвик и Дронтен. Сепак, во градот Утрехт, училиштето се наоѓа надвор од центарот за азиланти.³⁹

Нема конкретни протоколи кога станува збор за одлучување кое ниво на образование одговара на ученикот. Понекогаш возраста на ученикот се користи како критериум за одредување на нивото на образование, со дополнителна забелешка дека ученикот треба доволно течно да го говори холандскиот јазик. Кога станува збор за класификација на новодојдените лица во основното образование во Холандија, постојат две перспективи: класифицирање на учениците по возраст или нивно класифицирање врз основа на нивното познавање на холандскиот јазик. Методот на последната перспектива постојано е предмет на промени, бидејќи првиот метод се користи за т.н. PRISMA-метод, а во денешно време методот што се користи е *Mondeling Nederlands Nieuw*. Сепак, двата методи се состојат од четири нивоа, а имаат времетраење од четири недели. Учениците почнуваат од ниво 1 и потоа се префрлуваат на повисоко ниво додека не почнат да посетуваат редовно училиште. Понатаму, во некои училишта, учениците со исто ниво присуствуваат во исти клас. Во други училишта, од друга страна, учениците со различни нивоа, исто така, посетуваат ист клас. Училиштата кои не ги ставаат новодојдените во одреден клас врз основа на нивната флуентност на холандскиот јазик, како што е опишано погоре, често се занимаваат со возраста на учениците. Сепак, поради недостиг на меѓусебна координација во однос на класификацијата на учениците меѓу класовите за новодојденците од различни училишта, честопати е тешко учениците да преминуваат од едно училиште во друго.⁴⁰

Училиштата со добра образовна структура ги регистрираат почетните услови на секој ученик и исто така имаат интервју со родителите со кои се разгледуваат условите за семејството на ученикот, личните податоци и училишната историја. Во текот на ова интервју, училиштата, исто така, се обидуваат да дознаат дали ученикот претходно учел во холандско училиште. Покрај тоа, првичните услови на учениците се одредуваат со тестирање на моторните вештини, вештини за читање (на пример, писменост, вештини за разбирање на прочитаното на мајчиниот јазик и познавање на латиница), математички способности (на пример, работа со броеви и аритметички вештини) и нивниот вокабулар (познавање холандски зборови). Овие училишта, исто така, утврдуваат кои цели треба да ги постигне ученикот за да почне да посетува редовно училиште. Со ова се овозможува ученикот да се префрли во клас со ученици од иста возраст. На крај, аспектите како што се дидактички услови, ефикасност во учењето и социјално-емоционален развој на ученикот, исто така се земаат предвид кога ученикот се префрлува во редовно училиште "(Le Pichon, Baauw & Erning, van., 2016, стр. 15-16).

Во средното образование кое е често за ученици на возраст меѓу 13 и 18 години, примарните часови за прием, исто така наречени ISK, се дел од училиштата кои се специјализирани за основно приватно образование. Овој вид на образование во средно училиште е организиран на национално ниво и минимално варира на регионално ниво.

Примарните часови за прием се секогаш поврзани со *мејнстрим* средно училиште, бидејќи класот за прием не е посебна форма на образование. Постојат четири различни сценарија за прием на нови ученици кои доаѓаат во средното образование:

- училиштето има посебен оддел во рамките на редовното средно училиште;
- училиштето има посебен оддел во рамките на друга училишна зграда;
- училиштето има посебен оддел во повеќе згради;
- училиштето има посебен оддел во центарот за азиланти;

³⁹ T. Tudjman (Risbo) A. van den Heerik (Risbo) E. le Pichon (Utrecht University) S. Baauw (Utrecht University), "Multi-country Partnership to Enhance the Education of Refugee and Asylum-seeking Youth in Europe Refugee Education in the Netherlands", October 2016, p.13

⁴⁰ Le Pichon, Baauw & Erning, van., 2016, стр. 14-15

Покрај тоа, учениците добиваат профил со подвлечени цели кои треба да ги постигнат пред да можат да посетуваат редовно училиште. Освен тоа, училиштата имаат различни точки на ставови кога станува збор за максималната возраст на новиот ученик што го прифаќаат на нивните часови (или 12-18 или 12-16 години) и должината на часовите за прием (1 до 3 години). Во реалноста, класот за прием обезбедува образовна поддршка за 30 недели во просек. Сепак, ова варира од училиште во училиште. Приемните часови обезбедуваат образовна поддршка околу две години. (Le Pichon, Baauw & Erning, van., 2016, стр.14).

Во средното образование, класификацијата на новодојдените не се базира на нивната возраст, туку на нивното очекувано ниво на образование кога ќе завршат со приемната програма. Со ова се разгледуваат нивните способности на училиште и флуентност на холандскиот јазик (Le Pichon, Baauw & Erning, van., 2016). Во моментот има 85 ISK во Холандија. Некои од нив се врз основа на центарот за азил. Новодојденците можат да се запишат во овие приемни часови од 12-годишна возраст. Овие програми не се посетувани само од бегалците. На нив присуствуваат и новодојденци како деца на работници-мигранти, оние кои доаѓаат да се обединат со своите семејства и холандски поединци од прекуокеанските територии на Холандија. Целта е учениците да влезат во редовна програма за средно образование или, ако тие се малку постари, програма за средно стручно образование по околу две ISK години.

LOWAN⁴¹, во соработка со Институтот за јазични истражувања и јазично образование за странски јазични говорници (или ИТТА), создава образовен наставен план за ISK. Со ова, на учениците им се нуди соодветно ниво на образование, со времетраење од максимум 4 недели (Примарен прием на странски јазични говорници, EOA).

Од 16-годишна возраст, младите во Холандија можат да се запишат во високо средно стручно образование за да се подготват за професија. Постојат четири нивоа на високо средно стручно образование: (1) обука за почетници за млади луѓе кои немаат

сертификат, (2) основна стручна обука за вршење практична работа, (3) стручна обука за да стане независен професионалец и (4) обука за среден менаџмент и специјалистичка обука за да се квалификува како професионалец кој може да врши работа независно. Во 2014-2015 година Холандија имала 65 високи средни стручни училишта со 484.985 ученици, од кои мнозинството биле на возраст под 18 години. Поради сегашниот прилив на бегалци во Холандија, од училиштата кои обезбедуваат вишо средно стручно образование е побарано од страна на општинските власти да примат бегалци и да ги подготват за пазарот на трудот. Фокусот во овој поглед е на 16 и 17-годишни новодојденци кои во пракса секогаш не се вклопуваат добро во ISK, бидејќи овие часови вклучуваат и многу помлади деца. Затоа се прават напори да се вклучат овие млади возрасни лица во средно стручно образование. Покрај тоа, високите средни стручни училишта обезбедуваат јазична поддршка и/или курсеви за граѓанска интеграција за бегалци на возраст од 18 и повеќе години.

Според законот, приемот во повисоките нивоа на средно стручно образование е можно само ако засегнатото лице има сертификат на најмалку средно ниво пред средно стручно образование. По упатствата на Министерството за образование, култура и наука, Организацијата за соработка за стручно (вокациско) образование, обука и пазарот на трудот (СББ) ја утврдува вредноста на странските сертификати во споредба со холандските сертификати за завршено средно стручно образование. Доколку бегалец кој поседува странски сертификат сака да се запише во високо средно стручно образование, СББ може бесплатно да ја утврди вредноста на сертификатот за бегалец.

⁴¹ Агенција за помош на образование, Холандија

Во рок од една недела, СББ дава мислење во врска со нивото на образование на бегалците преку е-пошта. Ова му овозможува на засегнатото училиште да ги прифати учениците на ниво кое е соодветно за нив. Сепак, изборот е потежок за високите средни стручни училишта, ако бегалецот сè уште нема сертификат од ИСК. Високите средни стручни училишта се претпазливи да ги прифатат учениците од ИСК во нивните програми доколку не се уверени дека засегнатите студенти го завршиле почетното образование за прием на ниво кое е потребно за учество во стручното образование. Високото средно стручно образование ги нема потребните ресурси за да обезбеди соодветна јазична поддршка за овие новодојденци.

Од очигледни причини, не е можно новодојденците да ги постигнат, во рок од една или две години од образованието на ИСК, целите за учење кои своите ученици ги работат за 10 години. Сепак, надлежниот орган на високото средно стручно училиште може да одлучи да обезбеди тест за прием кој може да го преземе студентот без сертификат за да биде примен на ниво 2, 3 или 4 од програмата. Сепак, секое училиште не ја користи оваа опција во случај на бегалци, бидејќи приемот со помош на овој метод може да има негативен ефект во однос на перформансите и стапката на напуштање на училиштето. Затоа постои ризик децата да се запишуваат масовно во програми на ниво 1 (обука за почетници), бидејќи барањата за прием не се однесуваат на овие програми.

Норвешка

Норвешка гарантира пристап до истите образовни можности за мигранти, деца- бегалци и деца кои бараат азил под еднакви услови како за сопствените државјани. Дополнително, од 2004 година, новодојдените бегалци на возраст меѓу 18 и 55 години, кои добиле правен статус, исто така имаат не само право, туку и должност да учат норвешки јазик. Ваквите курсеви се обезбедуваат бесплатно и доаѓаат со дополнителна финансиска поддршка, вообичаено две години.⁴²

Задолжителното школување во Норвешка е десет години, а децата започнуваат со школување на шест години. Образовниот систем се состои од основно училиште (Barneskole), пониско средно училиште (Ungdomsskole) и средно училиште (Videregående skole), кои се засноваат на принципот на унифициран училиштен систем кој обезбедува еднакво и приспособено образование за сите врз основа на единствена национална наставна програма. Децата започнуваат норвешко основно училиште на возраст од 6 години, а завршуваатна возраст од 13 години, кое го опфаќа периодот од прво до седмо одделение. Во прво одделение, учениците ги минуваат деновите играјќи едукативни игри, учење социјални вештини и основно образование (на пример, учење на азбуката, основно собирање и одземање и основен англиски). Од второ до седмо одделение, децата изучуваат широк спектар предмети: од математика до гимнастика, англиски јазик и општествени предмети. Децата не добиваат официјални оценки за време на основното училиште, но наставниците често пишуваат коментари и неофицијални оценки на тестовите за да покажат напредок. Сите општини во Норвешка се законски обврзани да обезбедат дневни капацитети пред и по училишните часови за децата кои ги посетуваат првите четири одделенија. Дневните установи за учениците мора да обезбедат објекти за игра и за учество во културни и рекреативни активности соодветни за возраста, нивото на физичка способност и интересите на децата. Таквите објекти за дневна грижа, исто така, мора да обезбедат задоволителни услови за развој на децата со телесна попреченост.⁴³

Норвешкото ниско средно училиште започнува на возраст од 12 или 13 години и трае три години. Го опфаќа осмо до десетто одделение. За време на средното образование, учениците се оценуваат и треба да одржуваат добри оценки со цел да присуствуваат на изборното средно училиште. Кога учениците се во осмо одделение, тие треба да изберат предмети, вообичаено тоа е странски јазик (на пример, германски, француски или шпански) или дополнителни часови по англиски или норвешки јазик. Норвешкото високо средно училиште се состои од уште три години "опционално" школување. Меѓутоа, согласно норвешкото законодавство и пазарот на работни места (речиси не постојат работни места за младите што го напуштаат училиштето по пониско средно образование) ваквото средно образование е практично неизбежно. Средните ниски и високи училишта во Норвешка се одвоени. Ова значи дека сите ученици треба повторно да се запишат и да започнат во ново училиште секогаш кога ќе се запишат во средно образование. Високото средно образование во Норвешка претежно се наоѓа во јавните училишта. Во 2006 година била воведена реформа наречена Kunnskapsløftet. Реформата им овозможува на учениците да ги следат студиите за стручни студии во средно училиште. Во рамките на овие можности, учениците имаат избор на многу други алтернативи, зависно од предметите на кои би сакале да специјализираат. Реформата исто така ја вовела информатиката за задолжителен предмет.⁴⁴

⁴² Vox, Норвешката владина агенција која, меѓу другото, е задолжена за надгледување на образованието за возрасни во земјата

⁴³ Повеќе достапно на:

<https://www.regjeringen.no/en/topics/education/school/the-norwegian-education-system/id445118/>

⁴⁴ Повеќе детали се достапни на:

https://www.udir.no/Upload/Brosjyrer/5/Education_in_Norway.pdf?epslanguage=no

Кога децата бегалци ќе наполнат 4 години општината добива придонес од државата, што ќе им овозможи на децата да добијат постојано место во локален ЕКЕЦ центар/градинка. За деца на возраст од две до четири години, оваа понуда може да се даде во прифатните центри. За децата под две години, прифатниот центар мора да осигура планирани активности додека родителите/старателите се ангажирани со задолжителни активности. Норвешкиот закон за градинки и рамковниот план за содржината и задачите на детските градинки од 2011 година определуваат дека децата имаат право да учествуваат согласно нивната возраст и способности. Тоа значи дека децата во детските градинки имаат право, а не можност, да ги искажат своите лични ставови за секојдневните активности и рутините на градинката. На децата редовно им се дава можност да учествуваат во планирањето и оценувањето на активностите на градинката, а на оценките на децата им се дава соодветна тежина според нивната возраст и зрелост.⁴⁵

Процедурата за признавање/препознавање на образованието на бегалците има две фази. Првата фаза е да се воспостави образовното портфолио на апликантот со собирање на придружни докази и реконструкција на неговите или нејзините описи на курсот. Втората фаза е проценка на образованието на апликантот, споредувајќи го со норвешкиот систем за високо образование преку интервју за евалвација. Додека првата фаза може да биде водена од администраторите, во втората фаза мора да се ангажираат академски вработени во високообразовните институции.⁴⁶

⁴⁵ Kunnskapsdepartementet, 2005

⁴⁶ Признавање на образованието за бегалци: Норвешкото искуство, достапно на <https://ejournals.bc.edu/ojs/index.php/ihe/article/viewFile/7876/7027>

Повеќе за правото на децата да се изразуваат:

https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/269599/539753_FULLTEXT01.pdf?sequence=1&isAllowed=y
<https://ejournals.bc.edu/ojs/index.php/ihe/article/viewFile/7876/7027>

Заклучоци

Од формалноправен аспект, можеме да заклучиме дека во РМ пристапот до образование е гарантиран на секое дете. Но, доколку го забележиме законскиот услов за упис во основно училиште, односно дека при запишувањето на детето во прво одделение, родителот е должен да достави потврда за примените задолжителни вакцини за детето, издадена од надлежна здравствена установа, ќе видиме дека во праксата постојат одредени предизвици за некои категории лица. Од интерес на оваа анализа се деца бегалци, баратели на азил, деца со статус на признаен бегалец, деца под супсидијарна заштита, деца под привремена заштита, странци и деца без државјанство, па од досегашните практични искуства на МЗМП како организација која со години работи во областа на правата на бегалците, односно лицата со признаен статус на азил во РМ и нивната интеграција забележано е дека ваков документ најголем број од лицата од интерес немаат. Причините за ова се различни, и се однесуваат не само на потврдата за вакцинација, туку генерално на личните документи кои се изгубени, уништени, оштетени или пак воопшто не постојат во бараната законска форма. Во една ваква ситуација, уписот на детето во основно училиште би бил оневозможен, што би се косело со генералните принципи на кои РМ се обврзала и законските одредби кои се однесуваат на пристапот до образование на детето, без оглед на неговиот статус, односно загарантираното право на образование на секое дете. Иако како услов за запишување во основното образование, не е предвиден друг услов освен потврда за примени вакцини, во дел од основните училишта на територијата на РМ при упис на детето се бара родителот да приложи Извод од матичната книга на родени, што не е согласно важечкиот закон.⁴⁷

За бегалците од Косово кои исто така, се стекнале со основна писменост на македонски јазик, а повеќето од децата се родиле во Македонија, редовниот упис во училиштата не беше проблематичен. Мерките за поттикнување и поддршка за косовските бегалци беа обезбедени преку донаторски

финансирани проектни активности во комбинација со стипендии и менторска поддршка.⁴⁸ Покрај тоа, сите деца бегалци, кои се и корисници на трансфери за социјална заштита, беа приматели на стипендии за средно училиште финансирани од државата.⁴⁹ Меѓутоа, вистинскиот предизвик следи во наредниот период. Лицата кои со бегалската/мигрантска криза дојдоа во Република Македонија, доаѓаат од географски региони кои имаат поинаква културолошка и јазична позадина. Значителен број од нив доаѓаат без соодветни документи со кои може да го докажат својот степен на образование. Според постоечките законски одредби, бараните документи во пракса од страна на бегалците ќе биде тешко да се обезбедат, поради тоа што им се изгубени, или оставени при бегството. Во ваква ситуација, нострификација или еквиваленција ќе биде практично невозможна. Дополнително, непознавањето на јазикот, како и неможноста за следење настава додека се во движење и недостигот на знаења по одредени предмети, се додатни предизвици кои ја отежнуваат интеграцијата во средината.

Она што недостасува во нашиот правен систем се програми за соодветно вклучување на целната група во образовниот систем. Овие недостатоци мораат да бидат земени предвид од страна на државата доколку е посветена кон исполнување на целите кои ги поставила во поглед на интеграцијата деца бегалци, баратели на азил, деца со признаен статус на бегалец, деца под супсидијарна заштита, деца под привремена заштита, странци и деца без државјанство во Македонија. Иницијалниот чекор е усогласување и дополнување на законите и подзаконските акти кои ја уредуваат оваа област, подготовка на програми и ефективна имплементација со определување на надлежно тело кое ќе ја следи и обезбеди примената на усвоените прописи.

⁴⁷ Член 46 став 2 Закон за основното образование, <http://www.mon.gov.mk/index.php/2014-07-24-06-34-40/zakoni>

⁴⁸ Голем дел од овие активности беа реализирани со поддршка на Црвениот Крст и финансиски средства обезбедени од УНХЦР

⁴⁹ Повеќе информации по ова прашање може да се најдат во предлог Стратегијата за интеграција на бегалци и странци на РМ 2017-2027, стр.27, достапно на:

<http://www.mon.gov.mk/index.php/2014-07-24-06-34-40/zakoni>

Препораки

Препорака 1

Со цел за инклузија на сите деца, особено децата бегалци и без државјанство во одредбата од членот 2 од Законот за основното образование може да се прошират дискриминаторските основи со вклучување на јазик, етничка припадност, попреченост, раѓање или друг статус. Во членот 8 кој предвидува дека децата со странско државјанство или деца без државјанство, кои престојуваат во Република Македонија имаат право на основно образование под еднакви услови како децата државјани на Република Македонија, потребно е да се вклучат децата бегалци, баратели на азил, деца со статус на признаен бегалец, деца под супсидијарна заштита и деца под привремена заштита.

Во членот 3 став 3 од Законот за средното образование потребно е да се прошират дискриминаторските основи, со вклучување на јазик, етничка припадност, попреченост, раѓање или друг статус. Согласно членот 5 од Законот за средно образование странските државјани и лица без државјанство можат да се здобијат со средно образование, на начин и под услови утврдени со законот. Потребно е да се вклучат и деца бегалци, баратели на азил, деца со статус на признаен бегалец, деца под супсидијарна заштита и деца под привремена заштита.

Ниедно дете не смее да остане надвор од системот и пристапот до сите права, вклучително и правото на образование. Во насока на инклузивноста, децата сместени во прифатно-транзитните центри (Винојуг и Табановце) не смее да бидат исклучени од редовно образование. Напротив, тие треба да посетуваат настава заедно со своите врсници во редовните државни училишта. На тој начин нивната интеграција би била особено олеснета, видно и од странските искуства обработени во компаративниот дел од оваа анализа.

Препорака 2

При нострификацијата, предвидена со Законите за основното и средното образование и Правилниците за обрасците на барањето за нострификација и признавање на свидетелство и диплома за основно и средно образование стекнати во странство, како и потребната документација треба да се земе во предвид дека странски државјани и лица без државјанство имаат право да бараат нострификација или признавање на еквиваленција на свидетелство стекнато во странство (член 150 став 2, од Законот за основното образование и член 78 став 2, од Законот за средното образование).

Со оглед на вака утврденото право кое ги опфаќа лицата без државјанство предвидената потребна документација, која вклучува доказ за државјанство за странски државјанин и извод од матичната книга на родени, и треба задолжително да се достави кон барањето за нострификација е во спротивност со одредбата која определува дека право да бара нострификација има лице без државјанство. Овие одредби од законите мора да се изменат, дополнат согласно она што се гарантира во истите закони. За децата без државјанство не може да се бара доказ за државјанство и/или извод од матичната книга на родени.

Исто така во категоријата странец или лице без државјанство може да спаѓа и дете-бегалец, со што е потребно дополнување и во тој дел. Бараните документи во пракса од страна на бегалците е тешко, ако не и невозможно да се обезбедат, поради тоа што многу често се изгубени, изгорени и слично. Министерот надлежен за работите од областа на образованието и министерот за информатичко општество и администрација, треба да го имаат ова предвид при пропишувањето на образецот на барањето за нострификација и потребната документација. Потребна е ревизија на пропишаниот износ на трошоците за нострификација, односно дали истиот е реален доколку се земе во предвид дека детето може да потекнува од социјално загрошено семејство или да е дете бегалец. Исто така, бараните заверувања на нотар на документите може да претставуваат финансиски товар и треба да се разгледа можноста за ослободување од овие трошоци во определени случаи, согласно Конвенцијата за статусот на бегалците според која е утврдено ослободување од трошоците.

Препорака 3

Во Законот за Бирото за развој на образованието односно членот 5 кој се однесува на надлежноста на бирото за следење на образовната дејност, може да се додадат деца бегалци, баратели на азил, деца со статус на признаен бегалец, деца под супсидијарна заштита, деца под привремена заштита, странци и деца без државјанство.

Препорака 4

При формалното утврдување на степенот на образование, препорачливо е да се формира надлежно тело (на пример комисија) во рамките на МОН или Бирото за развој на образование, составена од стручни лица кои преку соодветни тестирања (по однапред подготвени тестови) и со помош на преведувач, доколку е потребен, ќе го утврдат степенот на образование на детето кое не поседува соодветен доказ за своето образование, ќе му издадат потврда/доказ за завршеното тестирање каде ќе стои кој е утврдениот степен на образование. Со оваа потврда на детето ќе му се овозможи да се запише во следниот степен на образование и натаму да добива соодветни свидетелства, дипломи во зависност од постигнатиот успех во образованието. Оваа постапка би требало да се уреди и со подзаконски акт.

Препорака 5

Доказот за примени вакцини кој е потребен како услов при упис во основно училиште, треба да се прилагоди на деца бегалци, баратели на азил, деца со статус на признаен бегалец, деца под супсидијарна заштита, деца под привремена заштита, странци и деца без државјанство. Можеби во нивната земја листата на задолжителна вакцинација е различна, некои деца можеби не ја имаат листата со себе и слично. Поради тоа, можно решение е наместо ваквата потврда, детето кое се запишува во основно училиште да добие потврда за општата здравствена состојба издадена од педијатар или од надлежна здравствена установа во Република Македонија, која би се искористила за дадената намена.

Препорака 6

Со цел за практични јасни и прецизни измени и дополнувања на важечката регулатива која се однесува на образованието на сите деца, пожелно е покрај останатите препораки и предлози за измени да се вклучи посебна глава во рамки на законите (која може да биде од неколку члена) што ќе ги опфати основните права на децата бегалци и ќе содржи императивни одредби за подготовка на програми (образовни и за изучување на македонски јазик) и тестирање со упатување за подготовка на потребни правилници за тестовите и програмите од страна на надлежните институции. Идеално би било процесот на изучувањето на македонскиот јазик по оваа програма и утврдувањето на степенот на образование да се два паралелни процеси кои би се одвивале истовремено, со цел по заокружувањето на овој период детето формално да се вклучи во образовниот процес.

Библиографија

I. Анализи, извештаи и правни документи

Дриден- Петерсон Сара, „Искусвата во образовниот процес надеца бегалци во земји на прв азил“, Вашингтон, Институт за миграциски политики, (2015)

Европско граѓанско општество за образование, Интеграција на бегалци и мигранти преку образование, Градење мостови во поделени општества, документ за политики на платформата за доживотно учење (2016);

„Интегрирање на бегалци и мигранти преку образование: Градење мостови во поделени општества, документ за јавна политика (2016)

Крис Калкман, Млади деца бегалци во Норвешка, Критичка студија за тоа како правото на изразување е опфатено во раното детско образование и развој, (2012);

Клер Шевбриц, Моне Ким, Григориј Вурцбург и Габи Хостенс, ОЕЦД Тематски преглед на образование на мигранти: Извештај за Холандија, (2010)

Малала Јусуф, „Нема повеќе изговори: Обезбедете образование за сите прсилно раселени лица“, документ за јавна политика, (2016)

Марит Егнер, Признавање на образованието на бегалци: Норвешкото искуство, (2015),

Маурис Крул, Елиф Кескинер, Јенс Шнајдер, Франс Лели и Сафура Гаменија, „Нема изгубена генерација: Образование за деца-бегалци. Споредбата помеѓу Шведска, Гаеминија, Холандија и Турција“

Меѓународна панел дискусија, За инклузијата на мигрантите во образовниот систем во Словенија (2016),

Министерство на Норвешка за образование и истражувања, Образование- од градинка до образование за возрасни;

Непридружувани и разделени деца во процес на враќање, документ за дискусија, Група 484, (2017)

Нуфик, „Словенечкиот образовен систем опишан и спореден со холандскиот“ (2013)

Нушче, D. , „Што функционира во образованието на мигрантите?: Анализа на докази и можни јавни политики“, ОЕЦД, Работни статии за образование бр.22, Париз, (2009)

ОЕЦД Тематски преглед на образование на мигранти: Извештај за Холандија, (2009)

ОЕЦД и Европска Комисија, „Образовна политика во Словенија“, (2016)

Оксфам, Атина, Белградски центар за човекови права, Македонски здружение на млади правници и Отворена порта-Ла страда, Затворени граници- Програмски извештај за влијанието кое го има затворањето на границите врз бегалците и мигрантите во Србија и Македонија, со посебен фокус на жени и деца (2016);

Поднесок од Human Rights Watch за 2019 Извештај за глобален образовен мониторинг (2017)

Предлог стратегија за интеграција на бегалци и мигранти во Република Македонија 2017 – 2027 година

Резолуцијата на Советот за човекови права при Обединетите нации од 2016 година

Став на УНХЦР: „Бегалец“ или „мигрант“ – Што е исправно?, (2016);

Станка Лундер Верлиќ, Интеграција на децата имигранти во словенечкиот образовен систем, Инеркултурализам-нова форма на коегзистенција (2016);

Т. Туцман (Рисбо) А. Ван дер Хеерик (Рисбо) Е. Ле Пишон (Универзитетот во Утрехт) С. Бааув (Универзитетот во Утрехт), „Партнерство на земји за зајакнување на образованието на младите бегалци и баратели на азил во Европа, Образование на Бегалци во Холандија“, (2016)

Т. Тудман, А. ван ден Хеерик, Е. Ле Пихон, С. Баув, „Партнерство на повеќе земји за подобрување на образованието на младите бегалци и баратели на азил во Европа“ (2016)

Х. М. Флеерс, „Политики за образование на мигранти во Холандија: Фактори и актери кои влијаат на промената во политиките за образование на мигранти [1970 - 2016]“ (2016)

II. Електронски статии

Ваткинс, Д., Бартон М. „Истражувачки методи во правото“ (Раутлеџ 2013)

Вибулте К., Ајналем Ф., „Правни истражувачки методи“ (Истражувачки институт за правда и правен систем, 2009)

Европска Комисија, Школско образование за мигранти, (2016)

Европска Комисија, Деца во миграциски процеси (2017)

Европска Комисија, Структурно образование (интегрирано основно и пониско средно образование): Словенија (2016)

Европска Комисија, Високо средно и пост-средно не-терцијарно образование: Словенија (2016)

Европска Комисија, Рано образование и грижа за деца: Словенија, (2016)

Кристијан Бодевиџ, “Образованието е клуч за интеграција на бегалците во Европа”, (2015)

Маурис Крул, „Рана едукација е клуч за успех на децата мигранти“ (2016)

Министерство за образование, наука и спорт на Словенија, Структура на образовниот систем во Словенија (2017)

Наталие Ротчајлд, „На почеток на интеграцијата: Како шведските училишта им помагаат на бегалците“ (2016)

Хоеке, М. „Методологија на компаративно правно истражување“, Право и метод, (2015)

